

УДК 658:15(075.8)

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-298-5(2)-32

НИЖНИК В. М.

ORCID ID: 0000-0002-8624-6444

e-mail: nyzhnykv@mnu.edu.ua

НИЖНИК І. В.

ORCID ID: 0000-0002-8752-3538

e-mail: nyzhnyki@mnu.edu.ua

ЛИСАК В. М.

ORCID ID: 0000-0001-5352-7090

e-mail: lysak.viktor@mnu.edu.ua

Хмельницький національний університет

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Освітня політика як складова соціальної розглядається в контексті діяльності держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування, законодавства, фінансового та організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти. Високий рівень освіти і науки можуть створити певні умови для вирішення багатьох соціальних проблем. Фінансування освіти розглядається як плата за позитивні зовнішні ефекти-вигоди, які випадають на долю суспільства в цілому. Вкладення в освіту економить певні кошти в розвиток і утримання інших сфер національної економіки. Через те, підвищення фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти (ЗВО) є нагальним питанням соціальної політики держави. Від того, наскільки буде забезпечена фінансово-економічна діяльність ЗВО, настільки й будуть розвиватися всі інші сфери соціальної інфраструктури національної економіки.

У статті розглядається досвід ЗВО у напрямі формування структури фінансово-економічної безпеки. Здійснено аналіз складових, що входять до фінансово-економічної безпеки ЗВО та елементів, які включає кожна із складових. Розглянуто особливості кожної складової у структурі фінансово-економічної безпеки ЗВО. З огляду на сучасні загрози фінансово-економічній безпеці ЗВО запропоновано основні напрями її підвищення.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека; складові фінансово-економічної безпеки; управління закладом вищої освіти; механізми реалізації соціальної політики.

VIKTOR NYZHNYK, IRYNA NYZHNYK, VIKTOR LYSAK

Khmelnitskyi National University

FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE MECHANISM OF SOCIAL POLICY IMPLEMENTATION

Educational policy as a component of social is considered in the context of the state and its institutions, local governments, legislation, financial and organizational support for the functioning and development of the education sector. High levels of education and science can create certain conditions for solving many social problems. Funding for education is seen as a payment for the positive externalities that benefit society as a whole. Investing in education saves some money in the development and maintenance of other areas of the national economy. Therefore, improving the financial and economic security of higher education institutions is an urgent issue of state social policy. All other spheres of social infrastructure of the national economy will develop to the same extent as the financial and economic activity of the higher education institution will be secured.

The article considers the experience of higher education institutions in the direction of forming the structure of financial and economic security. The authors analyzed the components that are part of the financial and economic security of the institution of higher education and the elements that include each of the components. The article considers the features of each component in the structure of financial and economic security of higher education institutions. Given the current threats to the financial and economic security of the institution of higher education, the authors propose the main directions of its increase.

In the article the authors to the main components of financial and economic security of higher education include the following components: financial and investment, educational and methodological, intellectual and personnel, material and technical, regulatory, energy, information and communication, technical and technological, security and socio-cultural. The authors outline that the definition of a specific list of components of financial and economic security of a particular higher education institution should be based on the principles of including the most important indicators that characterize the overall level of financial and economic security and reflect the real state of the institution and their calculation using reporting and public data.

Keywords: financial and economic security; components of financial and economic security; management of a higher education institution; mechanisms for implementing social policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний розвиток вищої освіти є основою становлення незалежної держави, її культури, науки і економіки в цілому. Не випадково фінансово-економічна безпека закладів вищої освіти є основним критерієм, навколо якого функціонує розвиток вищої освіти, її безпека та процвітання. Через те пошук і встановлення складових фінансово-економічної безпеки ЗВО є основою побудови структурологічної моделі її підвищення рівня та своєчасного усунення загроз безпеці їх діяльності за сучасних конкурентних умов функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам забезпечення фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених Денисенка М. П., Козаченко Г. В., Карпової К. В., Снігур А. П., Локтева М. С., Гамана П. І., Яблочнікова С. Л., Орлова П. І., Лугового В. Г., Дмитрієва С. М., Плохотнікової Л. О., Яременко Л. М. та багатьох інших вчених і практиків [1, 2, 3, 4].

Однак до теперішнього часу залишаються не вирішеними проблеми оцінки рівня фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти, формування складових, що до неї входять, напрямів та механізмів підвищення фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти за сучасних євроінтеграційних умов функціонування.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

За умов високої конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, зростання фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти залишаються невирішеними питання підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО, оцінки складових, які включає дана категорія, порядок розрахунку інтегрального показника, розробка механізмів та інструментів його підвищення. Створення ефективної структури фінансово-економічної безпеки ЗВО та її елементів є нагальним завданням сьогодення, яке необхідно вирішити.

Формування цілей статті

Метою статті є розгляд сучасних підходів щодо структури, складових елементів та підвищення рівня фінансово-економічної безпеки закладів вищої освіти, а також розробка науково-методичних підходів для їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Під фінансово-економічною безпекою ЗВО слід розуміти можливі здатності захисту інтересів навчального закладу та збереження ефективної діяльності як на внутрішньому, так і зовнішньому освітньому просторі, застосовуючи і використовуючи при цьому досягнутий рівень свого фінансово-економічного потенціалу. А для того, щоб останній був максимально достатнім слід постійно формувати і забезпечувати розвиток всіх його складових елементів для виконання поставленої місії – підготовки і надання високої якості освітніх послуг та забезпечення його стійкого розвитку.

В умовах змішаної системи фінансування ЗВО в Україні попри загрози, які можуть виникнути з фінансуванням з боку держави, тобто недофінансуванням з бюджету тієї частини здобувачів, яка утримується за рахунок держави, виникають чималі загрози для тієї частини здобувачів, яка утримується за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб і є більш вразливою. Часто дані ризики мають ймовірний характер і через те, опис цих ризиків може бути здійснений за допомогою інструментів математичної статистики та теорії ймовірностей.

Дія загроз спрямована в основному на реалізацію освітнього процесу із досягненням певних параметрів чи результатів, які акумулюються завдяки техніко-технологічній, матеріально-технічній, інформаційній, кадровій, фінансовій, інвестиційній, поведінковій безпеці.

Отже, під фінансово-економічною безпекою (ФЕБ) закладів вищої освіти ЗВО слід розуміти можливості захищеності ЗВО та інтересів інших учасників від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяють зберегти і ефективно використовувати для виконання місії власні фінансово-інвестиційні, освітньо-методичні, матеріально-технічні, техніко-технологічні, інтелектуально-кадрові, нормативно-правові, енергетичні, інформаційні, соціокультурні та охоронні ресурси.

Комплексний аналіз індикаторів фінансово-економічної безпеки обслуговуючої чи виробничої системи дозволив побачити різні підходи щодо інтегральності оцінки її рівня.

Фінансово-економічна безпека ЗВО нами розуміється як стан з огляду на збереження стійкості та конкурентоздатності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках освітніх послуг і може характеризуватися здатністю ЗВО до інноваційного розвитку.

Основними складовими фінансово-економічної безпеки ЗВО, на нашу думку, є фінансово-інвестиційна, освітньо-методична, інтелектуально-кадрова, матеріально-технічна, нормативно-правова, енергетична, інформаційно-комунікативна, техніко-технологічна, охоронна та соціокультурна складові (рис. 1).

На рисунку 1 представлено далеко не повний перелік складових фінансово-економічної безпеки ЗВО. Всі вони взаємопов'язані із собою, мають певне спрямування і вирішують той чи інший аспект діяльності ЗВО. Складові елементи вибудовані нами у залежності від основних загроз фінансово-економічній безпеці ЗВО.

Аналіз літературних джерел з даної проблематики виокремив лише загальні тенденції досліджень, які не у повній мірі висвітлюють питання оцінки складових, пошуку інтегрального показника – рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО. Через те, власні авторські підходи будуються на основі досвіду роботи в ЗВО, постійного контролю показників фінансово-економічної безпеки ЗВО та, власне, пошуку шляхів усунення загроз для неї.

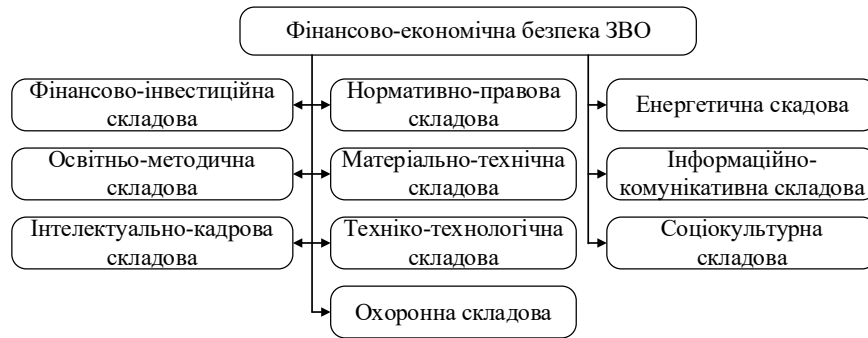

Рис. 1. Складові елементи фінансово-економічної безпеки ЗВО

Розпочнемо аналіз складових із соціально-культурної та охоронної складових фінансово-економічної безпеки, які, на нашу думку, хоч і далекі до понять фінансів та економіки ЗВО, однак вони також включають ряд елементів, що у повній мірі їх більше характеризують (рис. 2).

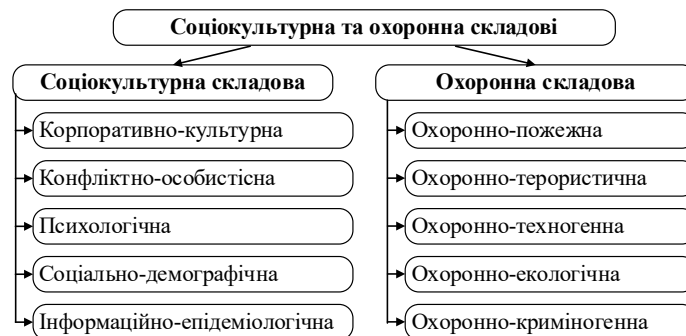

Рис. 2. Склад соціокультурної та охоронної складових фінансово-економічної безпеки ЗВО

Отже, як виявляється кожна із складових, маючи свої елементи, є доволі інтегральною величиною, вимір якої має здійснюватися як сума/різниця (у залежності від впливу) елементів, що входять до неї. Так, наприклад, соціально-демографічна, як зовнішня по відношенню до ЗВО включає можливості населення для отримання того чи іншого рівня освітніх послуг, тобто соціальний статус населення і його можливості, а також наявність осіб, які потребують навчання в ЗВО на тій чи іншій території, де знаходиться ЗВО та їх можливості навчатися за кордоном. Інформаційно-епідеміологічна характеризується можливостями функціонування ЗВО в умовах існуючої епідемії (як на сьогодні Covid-19) з використанням інформаційних хмарних технологій передачі інформації, спілкування великими аудиторіями колективного навчання. Як бачимо, сучасні загрози соціокультурного характеру та й, власне, охоронного носять системний характер і можуть формуватися у зовнішньому та внутрішньому середовищі та можуть включати по декілька видів і проявлятися у кількох формах. Так, наприклад, охоронно-криміногенна може проявлятися у різних формах, у тому числі, починаючи із захоплення здобувачів вищої освіти чи персоналу, нападу на них в навчальних аудиторіях, гуртожитках, морального і фізичного приниження і до викрадення з метою не тільки викупу, а й з іншими цілями. Охоронно-криміногенна тісно пов'язана із охоронно-терористичною складовою, через те їх характеристика має включати й поняттєво-законодавчий характер.

Крім того, соціокультурна складова включає корпоративно-культурологічну, конфліктну та психологічну складові, які в тій чи іншій мірі можуть бути постійними величинами, а можуть бути й випадковими у залежності від ситуації, що складається в закладі вищої освіти.

Інформаційно-комунікативна складова фінансово-економічної безпеки ЗВО, в першу чергу, має базуватися на системі управління інформацією та доступом до неї, на використанні захищеного онлайн-зв'язку, мережевих відеокamer з функцією нічного бачення, контрольних засобів замків, систем відеоспостереження в аудиторіях, структурних підрозділах та території. Особливої актуальності набирає безпека в рамках діючої автоматизованої системи управління (АСУ) закладом вищої освіти як в напрямі взаємозв'язку, так і передачі інформації між автоматизованими робочими місцями у загальній IT-інфраструктурі ЗВО та поза нею (рис. 3).

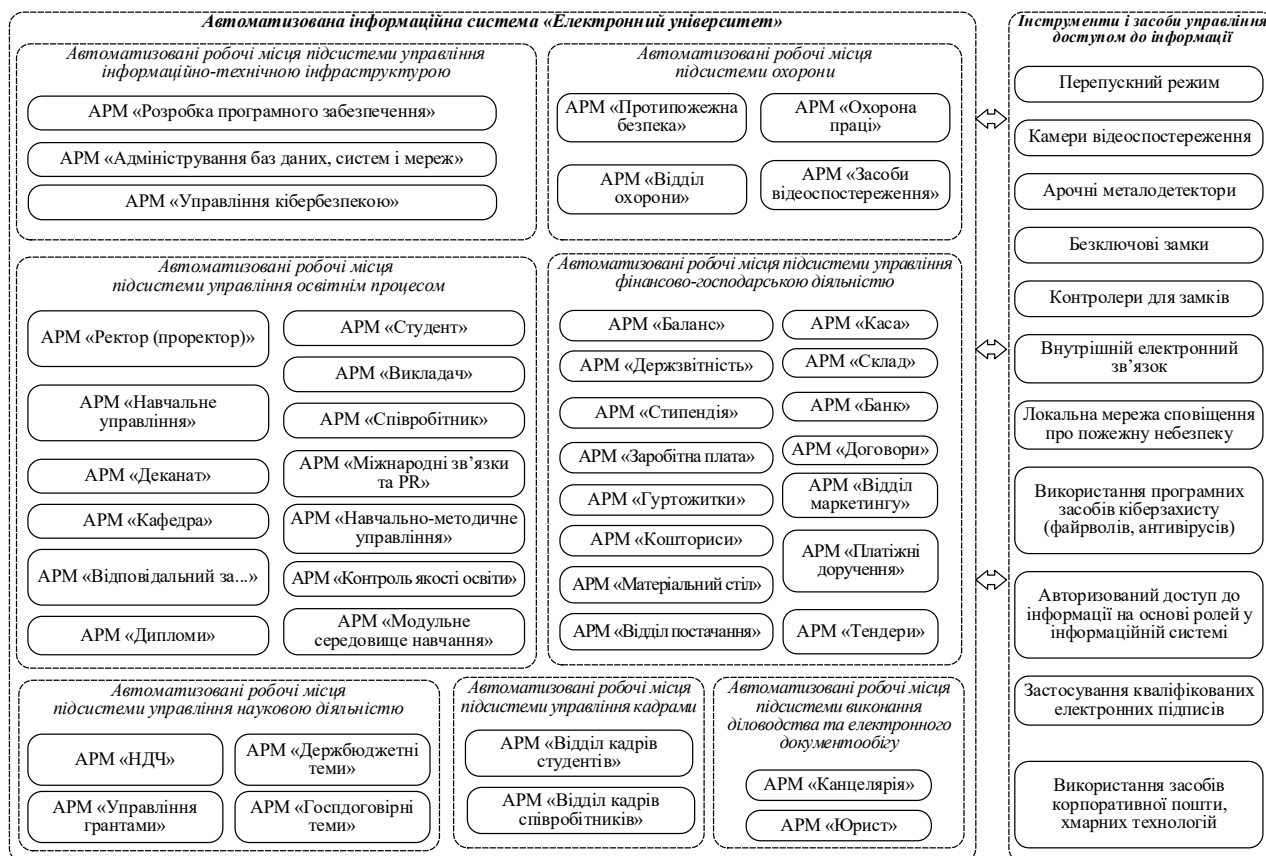

Рис. 3. Інформаційно-комунікативна складова фінансово-економічної безпеки ЗВО та її елементи

Енергетична складова фінансово-економічної безпеки ЗВО включає показники наявності альтернативних джерел енергії, можливості на власних котельнях виробляти теплоносії, спроможності – ЗВО регулювання і подачі теплоносія, економного використання води і електроенергії, можливості їх отримання з різних джерел (енергонезалежність), можливості проведення у відведені терміни публічних закупівель енергоносіїв уповноваженими особами ЗВО.

Нормативно-правова складова включає показники наявності та оновлення статутних документів, положень, стратегій і програм розвитку з певними індикативними показниками; наказів, розпоряджень щодо оцінки, регулювання та підвищення фінансово-економічної безпеки ЗВО, наявність ліцензій та акредитацій спеціальностей та напрямів освітньої діяльності.

Техніко-технологічна складова відображає наявність необхідних площ для проведення аудиторних, практичних, лекційних занять; наявність засобів та обладнання, макетів і ескізів, лабораторій та центрів для проведення наукових лабораторних досліджень; наявність технічних засобів навчання з використанням новітніх технологій цифровізації, використання Інтернет та хмарних технологій в навчальному процесі, наявність модульного середовища з розробленими в електронному вигляді лекційними, практичними та лабораторними заняттями, наявність робочих програм та навчальних програм дисциплін. Виходячи з підходів, які б дозволили вивести його до рівня європейських країн.

Матеріально-технічна складова фінансово-економічної безпеки ЗВО включає показники наявності відповідної матеріально-технічної бази: навчальні корпуси, наукові лабораторії, бази практик, гуртожитки, центри дистанції освіти, експериментальні центри, спільні наукові бази, оздоровчі та соціально важливі об'єкти інфраструктури ЗВО.

Інтелектуально-кадрова складова фінансово-економічної безпеки ЗВО – це рівень професорсько-викладацького складу (чисельність/частка докторів, професорів, кандидатів, докторів філософії, доцентів, ст. наук. співробітників), програмні продукти, наявність авторських винаходів, кількість авторських свідоцтв, наявність розроблених проектів і стартапів, участь у освоєнні грантів тощо.

Освітньо-методична складова фінансово-економічної безпеки ЗВО включає наявність методології викладання дисциплін для денної та заочної форм навчання, методичного забезпечення основних, додаткових та за вибором здобувача освітніх дисциплін за фахом тощо.

Фінансово-інвестиційна складова фінансово-економічної безпеки ЗВО передбачає певний нормативно-встановлений запас коштів на рахунках держказначейства і у банках, обов'язковість розміщення тимчасово-вільних коштів на депозитах в державних банках для отримання пасивних доходів,

можливості вітчизняного та зарубіжного бізнесу вкладення у вигляді інвестицій в розвиток закладів вищої освіти.

Розрахунок інтегрального рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО на основі її складових має здійснюватися за допомогою розрахунку окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування керівників структурних підрозділів ЗВО.

Визначення інтегрального рівня фінансово-економічної безпеки (ФЕБ) ЗВО має здійснюватися у такому порядку, як це показано на рисунку 4.

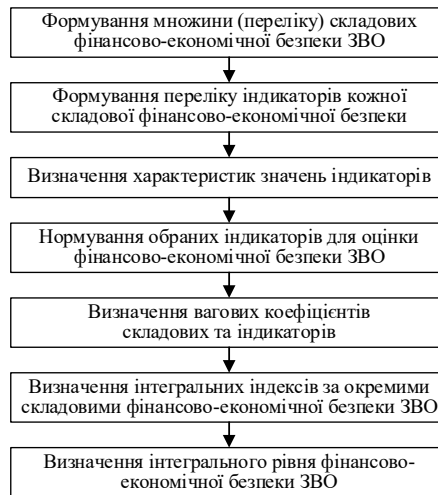

Рис. 4. Порядок розрахунку інтегрального рівня ФЕБ ЗВО

Отже, визначення конкретного переліку складових ФЕБ конкретного закладу вищої освіти має здійснюватися за принципами включення найбільш важливих показників, що характеризують загальний рівень ФЕБ і які відображають реальний стан закладу та можливість їх розрахунку, використовуючи дані звітності закладу освіти, публічні дані.

Кожна складова фінансово-економічної безпеки ЗВО потенційно може підвищуватися завдяки розробці певних напрямів, що її активізують. До останніх, на нашу думку, слід віднести ті орієнтири для дій і ухвалення рішень, які полегшують досягнення цілей – підвищення рівня ФЕБ ЗВО. Для встановлення цих напрямів необхідно сформулювати цілі забезпечення фінансово-економічної безпеки ЗВО, до яких відносяться: розробка основоположних документів (статуту, правил внутрішнього розпорядку, договорів) з метою відображення в них вимог щодо підвищення рівня фінансово-економічної безпеки; виявлення і перекриття можливих каналів витоку конфіденційної інформації, облік та аналіз порушень у сфері ФЕБ, організація та проведення службових розслідувань за фактами нераціонального використання коштів; розробка, оновлення і актуалізація переліку відомостей, що становлять фінансову таємницю та інших нормативних актів, які регламентують порядок організації фінансово-економічної безпеки ЗВО і захисту економічної інформації; організація та регулярне проведення навчання персоналу ЗВО з метою підвищення рівня ФЕБ.

До напрямів підвищення рівня фінансово-економічної безпеки ЗВО слід віднести:

- розроблення і обґрунтування показників підвищення рівня ФЕБ та розробка загальної стратегії ЗВО;
- складання стратегічного плану фінансово-економічної діяльності закладу;
- визначення основних видів стратегічного менеджменту, виявлення можливих загроз та ризиків у ФЕБ;
- оцінка заходів підвищення рівня ФЕБ у загальній стратегії розвитку ЗВО;
- підвищення критеріїв конкурентоздатності випускників ЗВО;
- збереження і нарощування фінансово-конкурентного потенціалу ЗВО та проведення комплексу превентивних заходів щодо підвищення рівня ФЕБ ЗВО.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, визначившись зі структурою фінансово-економічної безпеки ЗВО та показниками, які входять до кожної складової, нами у тій чи іншій мірі, означено особливості дотримання їх нормативних характеристик, запропоновано порядок формування інтегрального показника рівня ФЕБ ЗВО та окреслено основні критерії і напрями підвищення даного рівня.

Література

1. Гаман П. І. Економічна безпека навчального закладу як складова процесу державного управління освітою / П. І. Гаман, Н. О. Гаман // Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій. – 2018. – № 2. – С. 29–38.
2. Захаров О. І. Механізм взаємодії в системі управління комплексним забезпеченням економічної безпеки / О. І. Захаров // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – № 43, Ч.1. – С. 49–58.
3. Козаченко Г. В. Позичування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки / Г. В. Козаченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : збірник наукових праць. – Київ, 2011. – Вип. 24. – С. 108–113.
4. Снігир Л. П. Класифікація загроз економічній безпеці вищого навчального закладу / Л. П. Снігир // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 5. – С. 28–32.

References

1. Haman P. I. Ekonomichna bezpeka navchalnoho zakladu yak skladova protsesu derzhavnoho upravlinnia osvitoiu / P. I. Haman, N. O. Haman // Yevropeiskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii. – 2018. – № 2. – S. 29–38.
2. Zakharov O. I. Mekhanizm vzaiemodii v systemi upravlinnia kompleksnym zabezpechenniam ekonomichnoi bezpeky / O. I. Zakharov // Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seria: Ekonomichni nauky. – 2016. – № 43, Ch.1. – S. 49–58.
3. Kozachenko H. V. Pozytionuvannia vyshchoho navchalnoho zakladu v ekspleinarnomu bazysi yoho ekonomichnoi bezpeky / H. V. Kozachenko // Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky : zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv, 2011. – Vyp. 24. – S. 108–113.
4. Snihyr L. P. Klasyfikatsiia zahroz ekonomichnii bezpetsi vyshchoho navchalnoho zakladu / L. P. Snihyr // Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences.. – 2015. – № 5. – S. 28–32.

Надійшла / Paper received : 14.08.2021

Надрукована/Printed : 04.10.2021